

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ - ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
Δραματική Τέχνη και Παραστατικές Τέχνες στην Εκπαίδευση και στη δια βίου μάθηση

Χρήστος Θεοχαρόπουλος

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

ΠΟΛ ΤΖΟΝΣΤΟΝ

«Για μένα,
η καλύτερη
θεραπεία
είναι
να γράφω»

Ναύπλιο, 23 Δεκεμβρίου 2015

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη συνέντευξη που παραχώρησε ο Πολ Τζόνστον στις 19 Δεκεμβρίου 2015 στον μεταπτυχιακό φοιτητή Χρήστο Θεοχαρόπουλο μιλά για όλα τα σημαντικά θέματα της ζωής του. Στις τέσσερις σχεδόν ώρες που κράτησε η συνάντηση των δύο, ο Πολ εξαιρετικά φιλικός, με χιούμορ και αυτοσαρκασμό αναφέρεται στη σχέση του με τους γονείς του και την αφορμή που η Ελλάδα γίνεται πόλος έλξης για εκείνον, στη συγγραφή των βιβλίων και πώς αυτή τον επηρεάζει, στην οικογένειά του, στο πώς είναι στο «τώρα». Μόλις ολοκληρώθηκε ο κύκλος των ερωτήσεων, η συζήτηση κινήθηκε ελεύθερα σε χαλαρούς τόνους γύρω απ' την Εκπαίδευση, τις Τέχνες, τη ζωή.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ

Αστυνομικά, θρίλερ, Σκωτία, Ελλάδα, Εκπαίδευση, Μαύρος, χρόνος, έρευνα, καρκίνος, οικογένεια.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ

Ο Πολ Τζόνστον γεννήθηκε στο Εδιμβούργο της Σκωτίας το 1957. Ο πατέρας του, Ρόναλντ, ήταν ένας επιτυχημένος συγγραφέας βιβλίων θρίλερ. Ο Πολ έλαβε την υποχρεωτική μόρφωση στο δημόσιο σχολείο του Berwickshire και σε ιδιωτικά σχολεία του Εδιμβούργου. Μεταγενέστερα, σπούδασε Αρχαία και Νέα Ελληνικά στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης κι έπειτα έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στη θεωρία και κριτική της λογοτεχνίας και τη συγκριτική λογοτεχνία. Εγκαταλείπει την Οξφόρδη το 1982 και εργάζεται σε ναυτιλιακές εταιρείες του Λονδίνου και του Βελγίου. Το 1987 μετακομίζει στην Ελλάδα κι εργάζεται ως δημοσιογράφος σε εφημερίδα, ως υπάλληλος σε ναυτιλιακή εταιρία και παραδίδει μαθήματα Αγγλικών. Άρχισε να ασχολείται συστηματικά με τη συγγραφή το 1989 όταν εγκαθίσταται στην Αντίπαρο. Το 1995 επιστρέφει στο Εδιμβούργο για μεταπτυχιακές σπουδές στην εφαρμοσμένη Γλωσσολογία και ξεκινά τη μελέτη διδακτορικού πάνω στη δημιουργική γραφή. Ξαναπαντρεύεται το 2005. Η Ρούλα, η σύζυγός του, είναι δημόσιος υπάλληλος. Η κόρη τους, Maggie, γεννήθηκε στην Αθήνα τον Ιανουάριο του 2006 και ο γιος τους, Αλέξανδρος, τον Ιανουάριο του 2008. Ο Πολ ξεπέρασε (χτυπά ξύλο) δύο ασύνδετους μεταξύ τους καρκίνους τα τελευταία πέντε χρόνια και υποβλήθηκε σε χημειοθεραπεία μέχρι τον Νοέμβριο του 2008. Αυτό δεν τον εμπόδισε να συνεχίσει να γράφει ή να μελετά για το διδακτορικό του. Ακόμη μοιράζει το χρόνο του μεταξύ Βρετανίας και Ελλάδας, έχοντας πια φύγει απ' την Αθήνα. Με την οικογένειά του έχει εγκατασταθεί τα τελευταία πέντε χρόνια στο Ναύπλιο. Ο Πολ έδωσε επιτυχώς και τρίτη μάχη με τον καρκίνο (όπως με το γονίδιο της συγγραφής, έχει ακόμη ένα γονίδιο που αυξάνει τις πιθανότητες να χτυπηθεί από διαφορετικούς, ασύνδετους μεταξύ τους, καρκίνους). Ολοκλήρωσε το διδακτορικό του τον Ιούνιο του 2014. Τέλος, το δέκατο ένατο μυθιστόρημά του κυκλοφορεί στα αγγλικά απ' τον Ιανουάριο του 2016.

Το βιογραφικό σημείωμα υπάρχει στην επίσημη ιστοσελίδα του συγγραφέα: <http://www.paul-johnston.co.uk/author.htm>

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ

Τα έργα του Πολ Τζόνστον χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες.

1. Η σειρά “Quint”, μυθιστορήματα μυστηρίου τοποθετημένα χωροχρονικά στη Σκωτία του 2020:

Body Politic (Εγκλήματα πλατωνικής δημοκρατίας το έτος 2020)

The Bone Yard

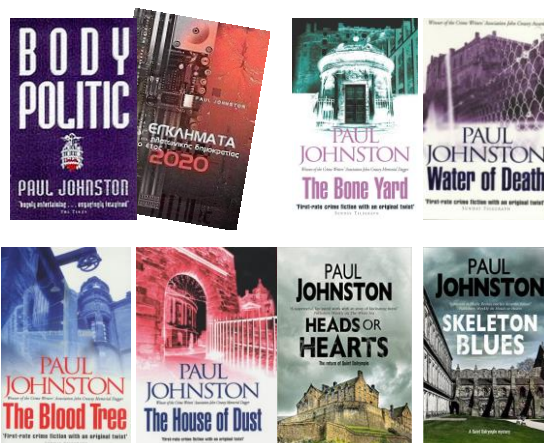
Water of Death

The Blood Tree

The House of Dust

Heads of Hearts

Skeleton Blues

Όλη σειρά “Quint” διατίθεται ως ηλεκτρονικά βιβλία (e-books) από τις ακόλουθες πλατφόρμες: Amazon Kindle, Barnes and Noble, Book Depository, Gardners, GoSpoken, Kobo, Overdrive, Tesco, Waterstone’s, WH Smith.

2. Η «ελληνική σειρά μυθιστορημάτων» με πρωταγωνιστή τον Άλεξ Μαύρο:

Crying Blue Murder

The Last Red Death (Ο τελευταίος κόκκινος θάνατος)

The Golden Silence

The Silver Stain (Το στίγμα της προδοσίας)

The Green Lady (Θα κυκλοφορήσει στα ελληνικά το Μάρτιο του 2016 με τίτλο *Εγκλήματα Θεών*)

The Black Life

The White Sea

Το βιβλίο *Crying Blue Murder* εκδόθηκε στην Αυστραλία, ενώ όλη η σειρά αυτή έχει μεταφραστεί στα νορβηγικά, σουηδικά, φινλανδικά, δανέζικα, ολλανδικά και τσέχικα.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ ΠΟΛ ΤΖΟΝΣΤΟΝ

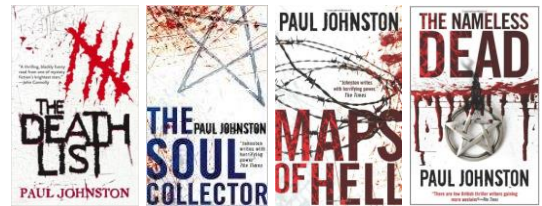
3. Η σειρά με πρωταγωνιστή τον Matt Wells:

The Death List

The Soul Collector

Maps of Hell

The Nameless Dead

Επίσης, το 2011 εκδόθηκε απ' το Ravenglass Poetry Press η πρώτη του συλλογή ποιημάτων με τίτλο "Water Sports".

Το ραντεβού για τη συνέντευξη δόθηκε στο καφέ «Κοσμικόν», στην Πλατεία Συντάγματος του Ναυπλίου. «Θα με γνωρίσεις από την φωτογραφία στο βιβλίο, φαντάζομαι» μου είχε στείλει νωρίτερα σ' ένα e-mail. Την προκαθορισμένη ώρα, οκτώ το βράδυ, ο Σκωτσέζος συγγραφέας Πολ Τζόνστον εμφανίζεται στο καφέ και καθόμαστε σ' ένα ήσυχο τραπέζι. Αφού συστήσω τον εαυτό μου, αναφέρω περιληπτικά το σχεδιάγραμμα της συνέντευξης. Τρεις ενότητες επέλεξα προς συζήτηση: Το κεφάλαιο Ελλάδα, την εργογραφία με ιδιαίτερη έμφαση στο «Στίγμα της Προδοσίας» και, τέλος, ερωτήσεις σε σχέση με την προσωπική του ζωή. Μ' ένα ποτήρι λευκό κρασί και πρόθυμος ν' απαντήσει σε όλες τις απορίες, προτείνοντας εκείνος να μιλάμε στον ενικό, κύλησαν πολύ γρήγορα σχεδόν τέσσερις ώρες συζήτησης.

Ξεκινώντας την κουβέντα μας, θα 'θελα να σε ρωτήσω πώς ξεκινά η ενασχόλησή σου με την ελληνική γλώσσα; Διαβάζω στο βιογραφικό σου ότι σπούδασες στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης Αρχαία και μετά Νέα Ελληνικά. Όλα αυτά, χωρίς να υπάρχει ελληνική ρίζα. Ή μήπως υπάρχει;

Όχι. Καθόλου. Είχα δει, σε ηλικία οκτώ χρονών, ένα αντίτυπο της πολύ γνωστής μετάφρασης της Οδύσσειας του E.V. Rieu¹, το οποίο έγινε best seller τη δεκαετία του '50 και το άνοιξα κατά τύχη στο κομμάτι με τον Κύκλωπα, το διάβασα και είπα ότι αυτό είναι για εμένα. Έχει αίμα, έχει φρίκη, τα έχει όλα. Μετά σιγά σιγά το διάβασα όλο, ήταν άλλωστε μια πολύ προσιτή μετάφραση και για σχετικά μικρούς σε ηλικία. Και λέω στον πατέρα μου τότε ότι θέλω να μάθω αρχαία ελληνικά για να διαβάσω και το πρωτότυπο. Ένας Θεός ξέρει γιατί. Ίσως, γιατί ήταν ασυνήθιστο και ήθελα να είμαι διαφορετικός. Είχα μια μανία. Όπως τα παιδιά σήμερα έχουν μια μανία με τον Harry Potter, έτσι και εγώ είχα τότε μια μανία με τον Οδυσσέα. Ο πατέρας μου με στέλνει σε ένα απ' τα πέντε μόλις σχολεία της Σκωτίας που δίδασκαν Αρχαία Ελληνικά και Λατινικά κι από κει φεύγω για Οξφόρδη. Στο μεταξύ, τα Νέα Ελληνικά είχαν φάει την όρεξή μου για τα Αρχαία. Με πολύ μεγάλη δυσκολία πέρασα τις πρώτες εξετάσεις των Αρχαίων και είπα στον καθηγητή μου ότι δεν γίνεται να συνεχίσω και μεταπήδησα στα Νέα Ελληνικά. Κάτι που ευτυχώς έγινε, γιατί υπήρχε ένα Τμήμα Νέων Ελληνικών, κι έτσι το πτυχίο μου περιλαμβάνει και τα Αρχαία και τα Νέα Ελληνικά.

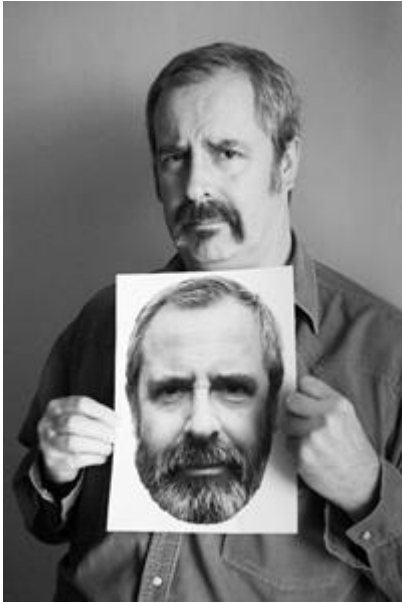
Και στα τριάντα, έρχεσαι στην Ελλάδα και εργάζεσαι σε εφημερίδα, απασχολείσαι σε

ναυτιλιακή εταιρεία και κατόπιν ως καθηγητής Αγγλικών. Δυο χρόνια αργότερα, αποφασίζεις να ζήσεις στην Αντίπαρο. Πώς ανακάλυψες αυτό το μικρό νησάκι, απέναντι απ' την Πάρο;

Πήγα πρώτη φορά το 1979 με την πρώην γυναίκα μου, η οποία πήγαινε πολλά χρόνια διακοπές εκεί. Τον καιρό που δούλευα σε ναυτιλιακή εταιρία στο Βέλγιο και έβγαλα κάποια χρήματα, αγοράσαμε ένα χωράφι και είπαμε να χτίσουμε ένα σπίτι. Όμως η εταιρία έπεσε έξω και έπρεπε να αποφασίσουμε οριστικά αν θα γυρίσουμε πίσω στη Βρετανία ή αν θα εγκατασταθούμε στην Ελλάδα και θα ξεκινήσουμε κάτι καινούριο. Ήταν λίγο τρελό, αλλά το κάναμε. Πουλήσαμε κάποια ακίνητη περιουσία και χτίσαμε το σπίτι στο νησί. Βέβαια, η Αντίπαρος τότε δεν ήταν όπως είναι τώρα το καλοκαίρι, που είναι μια δεύτερη Μύκονος. Ήμασταν παρέα με τον Τζίμη Πανούση και είχαμε πολύ πλάκα, αλλά γενικά ήταν πολύ ήσυχα. Το σπίτι ήταν δέκα χιλιόμετρα μακριά από το χωριό και από Οκτώβριο μέχρι Πάσχα δεν έβλεπες ψυχή, οπότε ήταν τέλεια για να γράφω. Εκεί, άρχισα να γράφω. Έγραψα τρία μυθιστορήματα.

Επιστρέφεις στο Εδιμβούργο για μεταπτυχιακές σπουδές και διδακτορικό. Το όραμα της Ελλάδας σβήνει ως επιλογή ζωής πια;

Μόλις τελείωσε η σχέση, έφυγα από την Ελλάδα για τέσσερα – πέντε χρόνια, αν και βέβαια επέστρεφα συνέχεια. Υπήρχε παιδί από τον πρώτο γάμο, που ήταν ακόμα στο νησί, και γύριζα αρκετά χρόνια μετά που είχε τελειώσει η σχέση. Εντωμεταξύ, στη Βρετανία είχαν ήδη αρχίσει να εκδίδονται τα πρώτα μου βιβλία, οπότε ήταν λογικό να είμαι μακριά απ' την Ελλάδα. Μετά από αυτά τα πρώτα πέντε χρόνια, άρχισα να γράφω για την Ελλάδα από εκεί, όπως είχα κάνει και όταν ήμουν εδώ κι έγραφα για το Εδιμβούργο. Όπως ο Stevenson² και τη σχέση του με το Κράτος της Σαμόα. Ίσως είναι καλό να παίρνεις μια απόσταση από την πατρίδα ή από το μέρος για το οποίο γράφεις. Ίσως, γίνεται πιο αντικειμενικός. Τώρα πια τα έχω κάνει και τα δύο: Έχω γράψει για την Σκωτία από τη Σκωτία και από την Ελλάδα για την Ελλάδα.

ΠΟΛ ΤΖΟΝΣΤΟΝ

«Το Ναύπλιο με εμπνέει. Εδώ, καταλαβαίνει κανείς καλύτερα τα μεγάλα θέματα της σύγχρονης Ελλάδας, της Ευρώπης, του κόσμου όλου, όταν τα μελετάει από κοντά σε μια τοποθεσία με ενδιαφέρον και ένα καλό μείγμα ανθρώπων.»

Και μετά από όλα αυτά, καταλήγεις τα τελευταία χρόνια να ζεις με την οικογένειά σου στο Ναύπλιο. Γιατί εδώ;

Το Ναύπλιο είναι σημαντική πόλη για εμένα από τα δεκαοχτώ μου, όταν πρωτοήρθα. Είναι από τις λίγες επαρχιακές πόλεις της Ελλάδας που μου αρέσουν, κυρίως επειδή ο Δήμος και οι πολίτες προσέχουν το παλαιό κέντρο. Όλοι μιλάνε για το Παλαμήδι ως το κύριο αξιοθέατο του Ναυπλίου, αλλά για εμένα η Ακροναυπλία είναι εξίσου σημαντική. Εμείς μένουμε λίγο έξω από το κέντρο και έχουμε μια πανέμορφη θέα της Ακροναυπλίας. Μοιάζει με κάστρο φανταστικό, σαν κάτι από παραμύθι. Αλλά μην ξεχνάμε ότι το νοσοκομείο που ήταν εκεί, έγινε φυλακή, το γνωστό «πανεπιστήμιο της Αριστεράς». Τώρα, βέβαια, υπάρχει μόνο ένα μνημείο με στίχους του Ρίτσου - που κάποιος έριξε κάτω πριν μερικά χρόνια. Τέλος πάντων, το Ναύπλιο έχει μια μεγάλη και ενδιαφέρουσα ιστορία από τη Μυκηναϊκή εποχή μέχρι τα πρώτα χρόνια της ανεξάρτητης Ελλάδας, από τους Ενετούς μέχρι την Κατοχή.

Αλλάζοντας θεματική ενότητα και περνώντας στα συγγραφικά θέματα, πώς σε επηρεάζει ως μυθιστοριογράφος η πόλη;

Το Ναύπλιο με εμπνέει. Με προβληματίζει κιόλας, όχι μόνο επειδή έχει πολλές από τις κλασικές δυσκολίες της ελληνικής πόλης, όπως η παράνομη στάθμευση, τα μηχανάκια με χαλασμένες εξατμίσεις, οι πολίτες που θεωρούν ότι το πεζοδρόμιο είναι «σκυλο-τουελέτα» κλπ., αλλά επίσης επειδή είναι ένας μικρόκοσμος. Εδώ, καταλαβαίνει κανείς καλύτερα τα μεγάλα θέματα της σύγχρονης Ελλάδας, της Ευρώπης, του κόσμου όλου, όταν τα μελετάει από κοντά σε μια τοποθεσία με ενδιαφέρον και ένα καλό μείγμα ανθρώπων.

Ακολουθώντας το επιτυχημένο παρελθόν του πατέρα σου, αποφασίζεις κι εσύ να ασχοληθείς με τη συγγραφή βιβλίων. Πώς προέκυψε οριστικά αυτή η απόφαση και πώς το είδε εκείνος;

Ο πατέρας μου ήταν πολύ υποστηρικτικός. Με βοήθησε πολύ. Δεν έγραφε αστυνομικά, αλλά θρίλερ. Είχε καλό μάτι γι' αυτά τα είδη. Είχε διαβάσει συγγραφείς όπως ο Chandler³. Ο πατέρας μου ήταν

πετυχημένος στο είδος του, αλλά σταμάτησε να είναι, κυρίως γιατί δεν μπόρεσε να συμβαδίσει με την εποχή που άλλαζε. Επειδή ήταν καπετάνιος, έγραφε για τη θάλασσα. Και τότε, ήταν ωραία τα βιβλία αυτά, καθώς υπήρχαν πολλοί ναύτες στη Βρετανία, υπήρχε μια αγορά. Αργότερα όμως οι Βρετανοί ναύτες αντικαταστάθηκαν με Φιλιππινέζους και το ενδιαφέρον για το θέμα της θάλασσας, άρχισε να σβήνει. Η μάνα μου, αντίθετα, μου έλεγε «μη γίνεις ποτέ συγγραφέας». Πέθανε πριν βγει το πρώτο μου βιβλίο. Ευτυχώς, γιατί θα σοκαριζόταν φριχτά. Θα ήταν περήφανη, αλλά θα υπήρχε πρόβλημα.

Αριθμείς αρκετούς τίτλους βιβλίων. Πώς προέκυψε η εξειδίκευσή σου στο αστυνομικό και το θρίλερ;

Η ατζέντισσα που είχα κατά τα πρώτα μου βήματα μού λέει: «Γιατί δεν γράφεις κάτι που γουστάρεις πολύ να διαβάζεις;» Εγώ είχα μεγάλο ενδιαφέρον για τη λογοτεχνία αλλά μου άρεσε πάρα πολύ σαν είδος το θρίλερ και το αστυνομικό. Και αποφασίζω να το κάνω. Κι έτσι γίνεται το «μπαμ». Εγώ δεν γράφω κανονικά αστυνομικά στυλ Agatha Christie. Με το είδος αυτό πειραματίζομαι. Φυσικά, υπάρχουν αρκετοί που το κάνουν αυτό, δεν είμαι ο μόνος. Ωστόσο, αμφιβάλλω πολύ εάν τα βιβλία που είχα γράψει για το Εδιμβούργο του μέλλοντος (σειρά *Quint*) θα εκδίδονταν τώρα από μεγάλους οίκους. Από τους μικρούς ναι, αλλά οι μεγάλοι είναι πολύ πιο συντηρητικοί. Τότε, τα καταφέρναμε. Υπήρχαν λεφτά. Τώρα δεν υπάρχει τίποτα. (γέλια) Παρ' όλ' αυτά, βγαίνει αυτό το μήνα (Ιανουάριος 2016) το επόμενο βιβλίο κι έτσι ξαναζωντανεύει η σειρά αυτή. Γι' αυτό, ποτέ μη λες ποτέ. Αφήνεις κάτι στην άκρη για δέκα χρόνια και σου ξανάρχεται κάποια στιγμή το ενδιαφέρον.

Η επιτυχία του πρώτου βιβλίου για τη μελλοντική Σκωτία οδήγησε στη σειρά *Quint* ή η έκδοση παραπάνω από έναν τίτλο βιβλίων ήταν προαποφασισμένη απ' τους εκδοτικούς οίκους;

Όταν είσαι πρωτοεμφανιζόμενος συγγραφέας, δεν ξέρεις τι θα γίνει. Με το πρώτο βιβλίο των *Quint* ήμουν στο Εδιμβούργο. Το έστειλα σε πολλούς εκδοτικούς οίκους και εάν είσαι τυχερός σου λένε: «Το θέλουμε». Αλλά τη συνέχεια του πρώτου είναι κάτι που δεν το έχεις σκεφτεί. Δεν έχεις αφήσει τον εαυτό σου να

σκεφτεί ότι θα γράψεις δεύτερο, μέχρι να σου το πει κάποιος. Γενικά όμως, στο αστυνομικό είδος υπάρχει παράδοση σειρών, όπως ο χαρακτήρας του Sherlock Holmes ή τα βιβλία της Christie και του Chandler. Του ταιριάζει κιόλας του είδους. Αντίθετα με τα θρίλερ που συνήθως είναι ένα βιβλίο. Όσο για τη σειρά με τον Άλεξ Μαύρο (*Greek novels*), εκεί είχα συμβόλαιο για δύο βιβλία.

Οπότε, δεν προεξοφλεί κανείς ότι θα έρθει και επόμενο βιβλίο και θα έχεις την ευκαιρία να εξελίξεις τον ήρωα στην ίδια σειρά.

Όχι, αλλά θα σου πω το εξής. Με τις συνέχειες, έχεις κάνει ήδη την πολλή δουλειά. Δεν ασχολείσαι πια με τη βάση, τη δομή. Τώρα, από εδώ και μπρος σχεδιάζεις μόνο την πλοκή και τους άλλους χαρακτήρες. Για παράδειγμα, η διαφορά σε κάθε βιβλίο της σειράς του Μαύρου είναι ότι η δράση συμβαίνει σε διαφορετικό μέρος της Ελλάδας. Μόνο το τρίτο βιβλίο της ίδιας σειράς (*The Golden Silence*) διαδραματίζεται όλο στην Αθήνα. Μάλιστα θυμάμαι, όταν το έγραφα πριν δώδεκα περίπου χρόνια, έλεγα στους Έλληνες φίλους μου ότι γράφω σ' αυτό για τον υπόκοσμο και την εγκληματικότητα της Αθήνας, κι εκείνοι αρνιόντουσαν την ύπαρξη του φαινομένου. «Δεν υπάρχει κάτι τέτοιο» έλεγαν. Φυσικά υπήρχε. Και τώρα αναγνωρίζουμε αυτή την κατάσταση πιο εύκολα. Σ' αυτό συνέβαλαν πολλοί καλοί συγγραφείς που μίλησαν για όλα αυτά, όπως ο Πέτρος Μάρκαρης. Ξέρουμε ότι υπάρχει υπόκοσμος που είναι στον... επάνω κόσμο! (γέλια) Σ' αυτή τη σειρά, λοιπόν, δεν αφήνω τον Άλεξ να μένει στην Αθήνα συνέχεια, αν και βέβαια εκεί είναι η βάση του και πάντα υπάρχουν σκηνές τοποθετημένες στην Αθήνα. Στο έβδομο και τελευταίο προς το παρόν βιβλίο της σειράς, υπάρχουν σκηνές στη Λέσβο, για παράδειγμα, πριν τους πρόσφυγες.

Διάβασα το *Στίγμα της Προδοσίας* μέσα σ' ένα διήμερο. Το βιβλίο περιείχε μετρημένες δράσεις κατά τις πρώτες του σελίδες κι έπειτα, καθώς εξελισσόταν η πλοκή, τα γεγονότα κυλούσαν σαν χιονοστιβάδα. Προς το τέλος δε του έργου, είχα την ανάγκη να μείνω συγκεντρωμένος στην αφήγηση για να καταλάβω ακριβώς τί έχει συμβεί. Αυτός ήταν ο δικός μου τρόπος να διαβάσω αυτό

το βιβλίο. Αναρωτιέμαι, αν υπάρχει στο μυαλό σου το προφίλ του «ιδανικού αναγνώστη»;

Είναι πολύ ενδιαφέρουσα η ερώτηση αυτή, γιατί έχω σπουδάσει λογοτεχνική θεωρία και κριτικές μεθόδους, οπότε έχω μελετήσει αρκετά το θέμα του ιδανικού αναγνώστη. Έκανα και πολλές άλλες σκέψεις γι' αυτόν, τις οποίες ανέλυσα πριν πέντε χρόνια περίπου στο διδακτορικό μου. Καταρχάς, διαφωνώ με τον Barthes⁴ και τον Foucault που είπαν ότι ο συγγραφέας είναι νεκρός. Αυτή ήταν μια κριτική ιδέα που παλιότερα είχε ενδιαφέρον κι ίσως ακόμη να έχει. Απ' την άλλη, ο ίδιος ο Barthes με το *Roland Barthes by Roland Barthes* που έγραψε, αρνήθηκε εκ των υστέρων τη δική του ιδέα. Ουσιαστικά, πρόκειται για μια κριτική ιδέα που τη χρησιμοποιείς όπως θέλεις. Εγώ θεωρώ πως υπάρχει ο συγγραφέας και ασκεί έλεγχο πριν και όταν γράφει. Όταν όμως ολοκληρωθεί το κείμενο και ειδικά όταν έχει εκδοθεί, δεν μπορείς να αλλάξεις τίποτα. Ο Barthes μιλά βέβαια για ιδέες, όχι για ανθρώπους. Μιλούσε για την ιδέα του συγγραφέα η οποία υπάρχει γιατί, όπως πολύ σωστά λες, ο αναγνώστης σκέφτεται πράγματα για τον συγγραφέα και το αντίστροφο. Όσον αφορά το κείμενο, να θυμίσω αυτό που υποστήριζαν οι Γάλλοι κριτικοί πριν σαράντα περίπου χρόνια, ότι δηλαδή δεν υπάρχει συγγραφέας, αλλά το κείμενο είναι ένα αποτέλεσμα των γλωσσικών παραδόσεων, του πιο σημαντικού και ζωντανού στοιχείου της χώρας. Υπερβολικό ίσως, αλλά ήταν μια ενδιαφέρουσα άποψη. Έχουμε λοιπόν τον συγγραφέα, το κείμενο και τους αναγνώστες. Ο κάθε αναγνώστης σχηματίζει μες στο μυαλό του τις δικές του έννοιες, ασχέτως απ' αυτό που θέλει να πει ο συγγραφέας, ειδικά αν ο δεύτερος λειτουργεί μέσα στα στενά πλαίσια του είδους βιβλίων που γράφει. Για παράδειγμα, το αστυνομικό είδος έχει συγκεκριμένο τρόπο γραφής με σχήματα λόγου κλπ., τα οποία ή τα παίρνεις όπως είναι και τα χρησιμοποιείς, όπως κάνει η Christie κι οι εκπρόσωποι του κλασικού είδους ή τα υπονομεύεις όπως κάνω εγώ. Αντιδρώ στους κανόνες αυτούς, χρησιμοποιώ χιούμορ, κάτι που η Christie δεν έκανε στα βιβλία της. Αυτός που είναι σπουδαίος για μένα και που κι εκείνος υπονομεύει πολλές φορές με

τα βιβλία του είναι ο Arthur Conan Doyle. Τον θεωρώ πολύ πιο βαθύ απ' ό,τι νομίζουν άλλοι, κυρίως γιατί ο ίδιος κατά κάποιο τρόπο, με τον ντετέκτιβ Sherlock Holmes, έφτιαξε τα πλαίσια του είδους. Τα διηγήματά του έχουν πολύ μεγάλο βάρος, πολύ περισσότερο από σχεδόν όλους τους άλλους συγγραφείς του είδους. Γεννήθηκε και στο Εδιμβούργο, οπότε είναι και «δικός μας.» (γέλια) Ο Poirot της Christie είναι ένας βαρετός άνθρωπος, δεν κάνει τίποτα. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια πως οι πλοκές της δεν είναι έξυπνες. Έχει γράψει ενδιαφέροντα και σημαντικά βιβλία, τα οποία ξεχωρίζουν για την εξυπνάδα τους, αλλά δεν είναι αρκετό αυτό για ένα ολόκληρο βιβλίο. Οπότε, επιστρέφοντας στο ερώτημα, κατά κάποιον τρόπο αφήνεις ελεύθερους τους αναγνώστες. Υπάρχουν συγγραφείς που σκέφτονται τον ιδανικό ή τον μέσο αναγνώστη, τοποθετώντας τον συνήθως μέσα στα πλαίσια του είδους. Εγώ το αποφεύγω αυτό. Μην ξεχνάμε πως ο συγγραφέας γίνεται κι ο ίδιος αναγνώστης του κειμένου του. Είναι περίεργο. Ξαναδιαβάζοντας ένα βιβλίο του μπορεί να πει «Ωχ, δεν έπρεπε να το κάνω αυτό...» Έχω φτάσει στο τέλος βιβλίου και έχω καταλάβει ότι πρέπει να το ξαναφτιάξω. Θέλει προσοχή κατά το γράψιμο. Να ξέρεις τι γράφεις. Η ιδέα για μένα είναι η αρχή. Πάντα.

Πώς εισέπραξαν στο εξωτερικό την ελληνική σειρά βιβλίων σου, κριτικοί και αναγνώστες;

Κοίταξε, τα βιβλία μου σχεδόν όλα παίρνουν καλές κριτικές. Οι πωλήσεις είναι λίγο πιο κάτω. Σίγουρα, υπάρχουν αρκετοί Βρετανοί που η ιδέα που έχουν για την Ελλάδα είναι άμμος, ήλιος, φθηνή μπύρα, ίσως και σεξ. Μερικοί ωστόσο θέλουν να ξέρουν περισσότερα πράγματα για τη σύγχρονη Ελλάδα. Τα βιβλία αυτά είναι ένας «οδηγός» κατά κάποιο τρόπο στον νεοελληνικό κόσμο, κάτι που δεν είχα εξαρχής, γράφοντας, ως στόχο. Δεν λειτουργεί έτσι. Άλλωστε, γράφω μυθιστορήματα όχι ιστορικά έργα. Αναφέρονται βέβαια γεγονότα, μιας και στο *Σίγμα της Προδοσίας* εμπλέκονται Βρετανοί αξιωματικοί στη μάχη της Κρήτης. Άξιζαν οι εκτελέσεις των Κρητικών; Απ' την άλλη, οι Κρητικοί μπορεί να πολεμούσαν και χωρίς

τους Βρετανούς. Εγώ προσωπικά, ως Βρετανός, έχω ένα μεγάλο πρόβλημα με το τι έκαναν οι αξιωματικοί Βρετανοί και στην Κρήτη και σε όλη την Ελλάδα μέχρι τον εμφύλιο. Ο εμφύλιος, ας πούμε, είναι ένα κομμάτι ιστορίας που δεν διδάσκεται στα σχολεία. Τώρα μια νέα γενιά ιστορικών, ειδικά στη Θεσσαλονίκη, προσπαθεί ν' ανοίξει ξανά αυτό το κεφάλαιο. Όμως κανείς δεν θέλει να μιλά. Στο *Black Life*, αμετάφραστο στα ελληνικά, μιλώ για τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης. Το βιβλίο συσχετίζει τους δωσίλογους στον πόλεμο με μια οργάνωση σαν τη Χρυσή Αυγή σήμερα, σαν να πρόκειται για τα «εγγονάκια» αυτών των δωσίλογων. Αμφιβάλλω πολύ αν αυτό το βιβλίο θα μεταφραστεί στα ελληνικά. Δεν θέλουμε ή δεν γουστάρουμε να μάθουμε. Εγώ παρατηρώ όλα αυτά τα θέματα και τα αναλύω.

Όπως ακριβώς παρατηρεί και ο Άλεξ Μαύρος τις καταστάσεις. Δεν παίρνει εύκολα θέση, όπως ίσως εμείς με φανατισμό υποστηρίζουμε τη μία ή την άλλη πλευρά.

Δεν παίρνει θέση, αυτό είναι σωστό. Παίζω, άλλωστε, και με την ιδέα του Γερμανού στο *Στίγμα*. Φαίνεται ότι ήταν καλός, τελικά ήταν κακός αλλά θα μπορούσε να μην ήταν κακός. Ο Άλεξ Μαύρος είναι αναλυτής και όχι κριτής. Αυτό είναι κάτι που έκανα επίτηδες από την αρχή. Έχει γνώση των ανθρώπινων ψυχών και δείχνει συναισθήματα, όπως η συμπόνια. Προσπαθεί να καταλάβει περισσότερο απ' το να βιαστεί να κρίνει. Εντάξει, υπάρχουν και κακοί χαρακτήρες στα βιβλία κι αυτό εξηγείται. Ως μη θρήσκος πάντως, δεν πιστεύω στη θρησκευτική θεωρία του κακού.

Ας σταθούμε λίγο στο ότι ο Άλεξ Μαύρος είναι μισός Σκωτσέζος και μισός Έλληνας. Γιατί διευκρινίζεται στην εισαγωγή του βιβλίου ότι δεν είσαι εσύ;

Προβοκάτσια! (γέλια) Αυτό δεν το θυμάμαι καθόλου. Φαντάζομαι ότι το έλεγα σε κάποια σύσκεψη με τους εκδότες και το απέδωσαν έτσι. Αλλά, για μένα, είναι σημαντικό που ο Άλεξ είναι διγενής. Υπάρχει λογοτεχνικό παρελθόν για εμένα με αυτή την ιδέα.

Όλοι οι σημαντικοί ντετέκτιβ στη λογοτεχνία έχουν ένα πόδι μέσα στην κοινωνία που ζούμε και ένα πόδι απέξω. Άλλος μπορεί να είναι ομοφυλόφιλος, άλλος να είναι μισότρελος. Η περίπτωση του Μαύρου είναι ότι δεν είναι 100% Έλληνας. Μιλάει, φέρεται σαν Έλληνας, κλπ. Αλλά δεν είναι. Είναι κατά κάποιο τρόπο, όχι ακριβώς προδότης, αλλά ο Άλλος, όπως λένε οι κοινωνιολόγοι σήμερα. Είναι διαφορετικός. Όπως είναι και ο εγκληματίας. Γι' αυτό το λόγο καταλαβαίνει καλύτερα και τους εγκληματίες. Επειδή και ο ίδιος είναι διαφορετικός.

Εξελίσσεται ο Μαύρος στην πορεία των βιβλίων της σειράς; Νιώθεις ότι αλλάζει;

Ναι, αλλάζει. Πώς αλλάζει όμως ο άνθρωπος; Μαθαίνει απ' τις εμπειρίες του. Αυτό σημαίνει ζωή. Ότι μαθαίνεις. Κάποιος πολιτικός μπορεί να μην αλλάζει καθόλου! (γέλια) Όλοι ξέρουμε ανθρώπους που δεν αλλάζουν, ίσως γιατί δεν έχουν σημαντικές εμπειρίες στη ζωή τους. Απ' την άλλη, χαλάλι τους. Γιατί το να έχεις μεγάλες εμπειρίες κάποιες φορές δεν είναι και τόσο ωραίο. Εγώ έχω περάσει καρκίνο τέσσερις φορές. Θα 'θελα να μην το 'χα ζήσει. Αλλά έχει συμβεί. Μαθαίνεις κάτι απ' αυτό. Και για τον εαυτό σου και για τον υπόλοιπο κόσμο. Προβληματίζομαι αν οι απόψεις μόνο, όχι οι εμπειρίες, είναι σε θέση ν' αλλάξουν τον άνθρωπο. Από αυτή την άποψη, στο λογοτεχνικό είδος δεν πρέπει να αλλάξεις τόσο πολύ τον πρωταγωνιστή σου, γιατί τότε θα έχεις πρόβλημα. Ο Μαύρος βιώνει κάποιες πολύ δύσκολες εμπειρίες, οπότε φαντάζομαι ότι εξελίσσεται. Και φυσικά, μεγαλώνει. Αυτό δυστυχώς, γίνεται. Ο Poirot, για παράδειγμα, δε νομίζω ότι μεγάλωνε. Έτσι ήταν πάντα. Αυτό συμβαίνει με πολλούς συγγραφείς. Υπάρχουν όμως κι εκείνοι, συγγραφείς και φίλοι που έχουν γράψει δεκαπέντε βιβλία για τον ίδιο χαρακτήρα και βλέπουν πια ότι υπάρχει πρόβλημα.

Πάντως, διαβάζοντας το *Στίγμα της Προδοσίας*, αν δεν ήξερα πως είναι ο Πολ Τζόνστον που γράφει, θα υπέθετα πως είναι έργο Έλληνα συγγραφέα.

(Διακόπτει) Αυτό είναι μεγάλο κομπλιμέντο.

Μέσω του βιβλίου, κάνεις εκτενείς αναφορές στους χασισοπαραγωγούς της Κρήτης, αναφέρεσαι στους σημερινούς ναζιστές με τα ξυρισμένα κεφάλια, σχολιάζεις πολύ γραφικά την τηλεόραση που είναι «γεμάτη κοριτσόπουλα μόνο με τα εσώρουχα». Συγγνώμη, αλλά θίγεις θέματα-ταμπού, που όχι μόνο δεν τα συζητάμε, αλλά μ'έναν τρόπο κρυβόμαστε πίσω απ' το δάχτυλό μας, υποστηρίζοντας ότι δεν υπάρχουν.

Ναι, ναι όντως. Είναι το μεγάλο πλεονέκτημα που έχω εγώ, ως ξένος. Το ότι μπορώ να το κάνω. Να μιλήσω γι' αυτά. Είναι και μειονέκτημα που δεν είμαι Έλληνας που γράφει για την Ελλάδα, δεν το συζητώ. Υπάρχει όμως μεγάλη έρευνα πριν γράψω. Και σεβασμός για τέτοια γεγονότα. Δηλαδή γι' αυτό το βιβλίο που έγραψα για το ολοκαύτωμα στη Θεσσαλονίκη (*Black Life*), διάβασα εβδομήντα βιβλία. Για την Κρήτη έχω υλικό από άλλα πενήντα περίπου. Υπάρχει πάντα κάποια ημερομηνία που πρέπει να παραδώσεις το βιβλίο και υπολογίζω πότε θα σταματήσει πια η έρευνα. Πολύ συχνά, ειδικά με το ολοκαύτωμα αλλά και με τη μάχη της Κρήτης είναι τόσο φριχτό αυτό που μαθαίνεις που γράφω το βιβλίο χωρίς να κοιτάζω πια τις σημειώσεις μου. Μου έχει γίνει σα βίωμα. Δεν είμαι ιστορικός όμως. Κάνω κατά κάποιο τρόπο ό,τι θέλω με το βιβλίο, αρκεί να είναι συνεπές και λογικό, στα πλαίσια του θέματος. Επίσης, έχω την εντύπωση ότι υπάρχουν κάποιοι που δεν γουστάρουν πολύ να εμπλέκονται οι ξένοι. Έχουν κάθε δικαίωμα να το υποστηρίξουν. Σεβαστό.

Ωστόσο, δεν μπορούμε να αρνηθούμε και τον πολιτικό χαρακτήρα του μυθιστορήματος. Δεν είναι μόνο μυθοπλασία.

Σίγουρα. Μια θέση που έχω σταθερά είναι ότι όλα είναι πολιτική. Υπάρχει η πολιτική της οικογένειας, της κοινωνίας και πάει λέγοντας. Τι σημαίνει πολιτική για μένα; Άσκηση εξουσίας απ' τον έναν στον άλλον. Στην οικογένεια, την τάξη, το Πανεπιστήμιο κι όπου αλλού. Το αστυνομικό μυθιστόρημα αναλύει την κοινωνία, όπως κάνει ο Μάρκαρης και άλλοι, ακριβώς γιατί μιλά για κατάχρηση εξουσίας, δολοφονίες, κλοπές. Για όλη

αυτή την ανάλυση της κοινωνίας υπάρχει μεγάλη παράδοση στη Σκανδιναβία. Δεν ξέρω αν έχεις προσέξει, αλλά στη Βρετανία και την Αμερική τα τελευταία δέκα χρόνια υπάρχει μια μανία για τη Σκανδιναβία. Στην τηλεόραση, με τις σειρές *The Bridge* και το *Borgen* και ειδικά στα αστυνομικά μυθιστορήματα και θρίλερ. Ακριβώς γι' αυτό. Εγώ το 1997 τελειώνοντας το πρώτο βιβλίο του *Quint*, έγραφα εντελώς πολιτικά, φτιάχνοντας μια κοινωνία. Προφανώς, σατιρίζω τη δική μας κοινωνία. Όπως ήταν στο παρελθόν, πιο πρόσφατα και τώρα. Αναλύω το θέμα της ανεξαρτησίας της Σκωτίας. Γιατί από την αρχή, το Εδιμβούργο στη δική μου σειρά ήταν ανεξάρτητο. Κι αυτό είναι το σημερινό θέμα της Σκωτίας. Οπότε αντιστρέφω την αλήθεια κι αυτό έχει κάποια πλάκα.

Παρατηρείς όσα συμβαίνουν στον παγκόσμιο χάρτη αλλά και στην Ελλάδα. Με ξάφνιασε το σχόλιό σου στο «Σημείωμα του συγγραφέα» στο *Στίγμα της Προδοσίας* που κάνεις λόγο για «ρίζες καταστροφής» της Ελλάδας που «είχαν φτάσει βαθιά το 2003, και το 2004 οι Ολυμπιακοί Αγώνες τούς έριξαν άφθονο λίπασμα».

Υπήρχαν αρκετοί που το καταλάβαιναν αυτό από το 1998. Το ίδιο έγινε και στο Λονδίνο, αλλά τα οικονομικά ήταν εντελώς διαφορετικά στη Βρετανία. Μη νομίζεις ότι στο Λονδίνο δεν υπάρχουν τα ίδια προβλήματα. Κι εκεί γκρινιάζει ο κόσμος. Στην Ελλάδα έγινε καταστροφή πάνω σε αυτό. Και νομίζω ότι ο κόσμος το ξέρει τώρα. Για να μην σχολιάσουμε για όλους τους Έλληνες αθλητές που ήταν ντοπαρισμένοι. Εγώ ντράπηκα ως φιλέλληνας με το «παιδικό κατασκευάσμα» του ατυχήματος του Κεντέρη και της Θάνου. Και μετά μάθαμε ότι και η Χαλκιά ήτανε ντοπαρισμένη και πάει λέγοντας. Φυσικά, δεν αποκλείω και οι μεγάλοι Βρετανοί ή Ρώσοι αθλητές να είναι ντοπαρισμένοι. Δεν το συζητώ. Τι θα κάνουμε όμως; Θα τους βγάλουμε απ' τις λίστες και θα δώσουνε πίσω τα μετάλλια; Πολύς κόσμος δεν βλέπει στίβο πια, γιατί δεν αξίζει.

Επιστρέφοντας στο συγγραφικό σου έργο, αναρωτιέμαι πώς επηρεάζει η σάτιρα και το χιούμορ τα βιβλία σου;

Είκοσι χρόνια γράφω διάφορα αστυνομικά βιβλία, αλλά βασικά ασχολούμαι με πολιτικές σάτιρες. Η μεγάλη φιγούρα για εμένα είναι ο Αριστοφάνης. Πάντα είχα τεράστιο ενδιαφέρον. Ο Αριστοφάνης για εμένα ήταν ο τέλειος συγγραφέας, γιατί ήταν πάρα πολύ μεγάλος λογοτέχνης και από θεατρική άποψη και από ποιητική. Δηλαδή, τα κομμάτια καθαρής ποίησης που έχει στα διάφορα χορικά είναι απίστευτα. Ήταν σατιρικός, αναλυτής της πολιτικής και της κοινωνίας, πολύ σημαντικός ιστορικός και με πολύ χιούμορ. Σκέφτομαι μάλιστα να γράψω κάτι, όχι αστυνομικό, ίσως χρησιμοποιώντας τον Αριστοφάνη τον ίδιο. Το χιούμορ είναι ένα πράγμα που λείπει πολύ από τη λογοτεχνία. Για παράδειγμα, η Virginia Woolf η οποία για εμένα είναι μια από τις πιο σημαντικές λογοτέχνες και μυθιστοριογράφους, δεν είχε χιούμορ. Για μένα, είναι τεράστιο ελάττωμα. Έχει βέβαια τόσα άλλα σημαντικά, που το δέχεσαι. Η Jane Austen, η οποία μπορεί να είναι η καλύτερη από όλους, είναι γεμάτη από χιούμορ. Ο Beckett, ο οποίος ίσως είναι ο πιο σημαντικός από όλους, όσον αφορά το θέατρο, έχει τεράστιο χιούμορ. Πολύ μαύρο. Αλλά εγώ γουστάρω το μαύρο χιούμορ, έτσι και αλλιώς. Και ο Αριστοφάνης έχει πολύ μαύρο χιούμορ, έχει όμως και το αισχρό χιούμορ που γουστάρω. Διάβαζα δεκαέξι χρονών τους *Άχαρνες*, για παράδειγμα, με τον Μεγαρίτη που πουλάει τις κόρες του σαν γουρουνάκια, και πέθαινα στα γέλια. Όποιος δεν μπορεί να πει ότι αυτό έχει πλάκα, έχει πρόβλημα για μένα.

Ποιον θεωρείς τον πιο αυστηρό κριτή των βιβλίων σου; Μιλώ για πρόσωπο που εμπιστεύεσαι και θέλεις τη γνώμη του.

Να σου πω την αλήθεια, τον κάθε ένα αναγνώστη. Ειδικά, αν μιλάμε για τα βιβλία του Μαύρου, τα οποία ελπίζω να είναι προσιτά στους Έλληνες. Μπορεί να μην είναι, γιατί μπορεί να μην γουστάρουν. Γουστάρουν πάρα πολύ τη Victoria Hislop, που λέει ωραία πράγματα... (Έκφραση αποδοκιμασίας) Ένας

λόγος που έγραψα το *Black Life* (ολοκαύτωμα) είναι το *Νήμα*, το δεύτερο βιβλίο που έγραψε η Hislop για την Ελλάδα. Εκεί, αναφέρεται στη φιλία προσφύγων και μιας οικογένειας Εβραίων. Αυτή η οικογένεια στην πορεία εξαφανίζεται. Εντάξει, αναφέρει ότι πήγαν στο Άουσβιτς, αλλά δεν το δείχνει. Εγώ έγραψα και δεν ξέρω και γιατί το έκανα αυτό, με σκηνές απ' το παρελθόν (flashbacks), για όλο το ταξίδι τους και το τέλος τους στο Άουσβιτς. Μου έκανε τεράστια ζημιά. Δύομιση χρόνια μετά, δεν έχω συνέλθει. Η αδερφή μου δεν μπορεί να διαβάσει το βιβλίο, ξέροντας για ποιο θέμα μιλάει. Δεν την κατακρίνω, δεν θέλει να μαυρίσει τη ζωή της. Εγώ για ποιο λόγο μαύρισα τη δική μου γράφοντας; (γέλια)

Θα υπήρχε μια ανάγκη, προφανώς...

(Διακόπτει) Υπήρχε μια ανάγκη. Δεν ξέρω όμως ποια ακριβώς ήταν. Αυτά δεν είναι καθαρά. Υπάρχει κάτι μέσα σου, αλλά το ψάχνεις. Θα σου πω αυτή τη μεταφορά με το πηγάδι. Υπάρχει ένα πηγάδι που βάζεις έναν κουβά μέσα και τον τραβάς επάνω. Έχει πολύ μαύρο νερό αλλά και καθαρό νερό. Δεν μπορείς ν' αφήσεις τον κουβά δεκάδες φορές στη ζωή σου. Υπάρχει ο κίνδυνος να χαλάσεις το πηγάδι. Δεν θα έχει νερό. Οπότε, πιάνεις προσεχτικά αυτά τα πράγματα. Με τη μάχη της Κρήτης, που λέγαμε, αυτό ήταν μισός κουβάς από δύναμη και πρόβλημα για εμένα. Το άλλο με τους Εβραίους, ίσως ήταν και δύο κουβάδες. Γι' αυτό το πράγμα πολύ λίγοι συγγραφείς θα κάνουν ψυχανάλυση, εκτός απ' τους Αμερικάνους βέβαια. Οι περισσότεροι συγγραφείς θα έλεγα πως έχουν κάποιο πρόβλημα εκεί. Άμα θες να λύσεις τον κόσμο, έχεις πρόβλημα έτσι δεν είναι; Αλλά θα βρεις κάποια άλλη θεραπεία. Βέβαια, για μένα, η καλύτερη θεραπεία είναι να γράφω. Αλλά θα προσέξεις πολύ το πηγάδι σου έτσι; Γιατί αν μολυνθεί, αν μείνει χωρίς νερό, αν το ψάξεις πολύ, μπορεί να πέσει η τύχη και να μην υπάρχει πια. Το σέβεσαι, το προσέχεις.

Το πρώτο draft, ένα προσχέδιο ποιος είναι αυτός που εμπιστεύεσαι να το διαβάσει;

Η ατζέντισσα μου, η οποία παλιά ήταν εκδότρια, οπότε είναι ιδανική. Έχει συμβεί μερικές φορές να μου πει: «Πέταξέ το» ή «Αρνούμαι να το δώσω σε εκδοτικό οίκο». Εντάξει, το έφτιαξα. Άλλη φορά συνέβη να μη μπορώ να το φτιάξω. Γίνεται αυτό. Πρέπει να δέχεσαι ότι αυτά είναι λεπτά πράγματα. Όχι μόνο αν γράφεις όπως γράφω εγώ, χωρίς εκτενές προσχέδιο. Ακόμη κι αν γράφεις με προσχέδιο, μερικές φορές κάτι δεν θα λειτουργήσει. Είναι σαν την οδήγηση την εποχή πριν το GPS. Μια μικρή απόφαση που πήρες ένα πρωινό του Οκτωβρίου στις δέκα το πρωί, μπορεί, ένα χρόνο μετά, να καταστρέψει όλο το βιβλίο. Κάτι τέτοιο δεν γίνεται συχνά, γιατί μετά από είκοσι βιβλία έχεις κάποια γνώση.

Αρκετά έργα αστυνομικά ή θρίλερ όταν παίζονται στη θεατρική σκηνή, χάνουν κάτι απ' τη μαγεία τους. Είναι τόσο ατμοσφαιρικά τα βιβλία σε αντίθεση με αυτό που εισπράττεις ως θεατής μιας παράστασης, που είναι κάτι τελείως άλλο, σαν να 'χει χαθεί η «ψυχή» του συγκεκριμένου είδους.

Θα σου πω ακριβώς πώς είναι! Μοιάζει σαν να βλέπεις τα νήματα απ' τις μαριονέτες. Στο βιβλίο δεν φαίνονται, αν ο συγγραφέας ξέρει τι κάνει. Στο θέατρο δεν έχω δει ποτέ αστυνομικό έργο που να μην είναι μάπα. Σαν ταινίες στο σινεμά είναι μια χαρά. Το ίδιο και στην τηλεόραση σαν σειρές. Έχουν βρει τον τρόπο να κρύψουν κι εκεί τα νήματα. Στο θέατρο τι να σου πω; Το θετικό του θεάτρου είναι ότι μπορεί να σε φέρει πολύ κοντά με τους ανθρώπους που ζωντανεύουν την πράξη του συγγραφέα. Αυτό είναι το μεγάλο καλό του θεάτρου που εμείς οι συγγραφείς δεν έχουμε. Ούτε ο θεατρικός συγγραφέας δεν το έχει όταν το γράφει. Μόνο διαλόγους γράφει. Μέχρι να γίνει η παράσταση δεν υπάρχει τίποτα. Το μυθιστόρημα έχει πολλά άλλα πλεονεκτήματα. Κρύβεις πράγματα. Παίζεις ας πούμε, με έναν αφηγητή που είναι ψεύτης. Αυτά όμως που είναι ειδικά του είδους, δεν υπάρχουν τόσο πολύ στο θέατρο. Η βία για παράδειγμα. Εντάξει, στο αρχαίο θέατρο δεν υπήρχε βία επί σκηνής. Όταν λέω βία, εννοώ τον τρόπο πιο πολύ. Κάτι σαν το στυλ του

Tarantino. Αυτά δεν υπάρχουν στο θέατρο. Εκεί υπάρχουν άλλα καλά και σημαντικά.

Κάποιο βιβλίο σου θα 'θελες να το δεις στο σινεμά ή την τηλεόραση;

Έχει ένα ρίσκο αυτό.

Μια «μεταφορά» από ένα βιβλίο μπορεί να είναι τόσο κακή που να το καταστρέψει;

Έχω φίλους που έχει γίνει αυτό. Είναι επικίνδυνο. Η καλύτερη μεταφορά για μυθιστόρημα είναι στην τηλεόραση, γιατί δίνει περισσότερο χρόνο. Μπορεί να είναι για τέσσερα επεισόδια ή έξι. Καλά, θα μου πεις το δανέζικο *Killing*, είχε είκοσι επεισόδια τον πρώτο χρόνο, το οποίο είναι πολύ υπερβολικό. Το δεύτερο ήταν δέκα. Και πάλι υπερβολικό. Πέντε ώρες είναι καλές για ένα μυθιστόρημα, μπορείς να βάλεις πράγματα μέσα. Μιάμιση ή δύο ώρες στο σινεμά, σπάνια γίνεται. Όσοι το κάνουν, βγάζουν κάποια λεφτά, εντάξει. Έχω έναν φίλο που ο Kevin Costner έκανε ένα έργο του, αλλά αφού πληρώθηκε, εξαφανίστηκε. Αν είσαι τυχερός, υπογράφεις ένα συμβόλαιο, παίρνεις τα λεφτά και ξεχνάς πια το βιβλίο. Αν είσαι πολύ τυχερός, θα γίνει καλό έργο. Αν δεν γίνει, ξέχασέ το. Οπότε θα 'λεγα και ναι και όχι (γέλια)

Το 2011 εκδίδεις την πρώτη σου ποιητική συλλογή με τίτλο “Water sports”. Τονίζεις ότι εμπνέεσαι από Έλληνες ποιητές. Ποια εποχή έρχονται τα ποιήματα στη ζωή σου;

Είναι πολύ σημαντικά τα ποιήματα. Είναι στη ζωή μου πολλά χρόνια, αν και έχω μπει πολύ στο θέατρο πρόσφατα, οπότε τα έχω ξεχάσει λίγο. Ο Σεφέρης για μένα είναι πολύ μεγάλος. Ο Καβάφης επίσης. Ο Καβάφης είναι πολύ σημαντικός για εμένα γιατί γουστάρω πάρα πολύ τον τρόπο που γράφει σε σχέση με την Ιστορία. Για τον Ρίτσο, να σου πω την αλήθεια, εγώ θεωρώ ότι ήταν άνθρωπος που έγραφε πάρα πολύ. Έπρεπε να πάει πιο αργά. Το ίδιο ισχύει και για τον Ελύτη. Το κάθε ποίημα έχει ένα πολύ μεγάλο βάρος. Μ' αρέσει αυτό στην ποίηση. Όπως ο T.S. Eliot. Το έργο του είναι τόσο δα. Πολύ μικρό.

Ποια είναι τα συγγραφικά σχέδιά σου για το μέλλον;

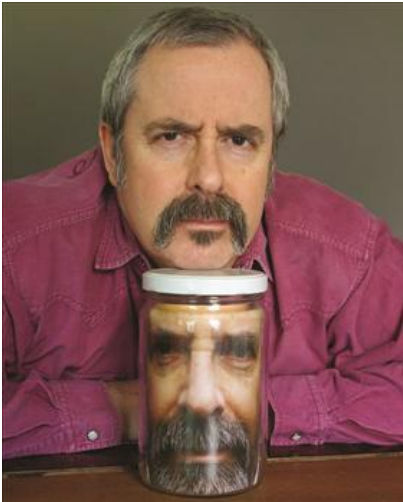
Κοίταξε, τις δύο βασικές σειρές μου, τη Σκωτσέζικη και του Μαύρου, δεν τις δουλεύω τώρα. Μόλις τώρα, κυκλοφορεί το έβδομο βιβλίο στη Σκωτσέζικη σειρά. Ε, την αφήνω τώρα λίγο. Το ίδιο με τον Μαύρο, ίσως επειδή σ' αυτό το βιβλίο για τους Εβραίους, τον έχω σκοτώσει λίγο τον καημένο! (γέλια) Θα τον αφήσω λίγο. Τώρα κοιτάζω κάτι, είναι εντελώς αρχικό, οπότε δεν μπορώ να σου πω τίποτα, γιατί δεν ξέρω ακριβώς τι θα είναι. Ίσως, όχι αστυνομικό, γιατί έχω γενικά, όπως μπορείς να καταλάβεις μάλλον, πολλά ενδιαφέροντα στη λογοτεχνία...

(Διακόπτω) Ακόμη και το θέατρο θα 'βλεπτα. Ίσως, σιγά σιγά, κάπως...

Ναι, ναι. Μπορεί. Δεν ξέρω. Το έχω κοιτάξει. Έχω συζητήσει με τη Χριστίνα (Ζώνιου)⁵ αρκετές φορές γι' αυτό. Είναι κάτι που σίγουρα σιγοβράζει. Κάτι καινούριο, όπως είχα κάνει με την ποίηση. Θεωρώ ότι δεν πρέπει να είσαι μόνο μυθιστοριογράφος. Πρέπει να τα κάνεις όλα. Να τα δοκιμάζεις όλα. Έκανα διδακτορικό, για παράδειγμα. Θεωρώ ότι αν είσαι συγγραφέας, πρέπει να δοκιμάσεις πολλά πράγματα.

Με αφορμή μια φράση του *Στίγματος της Προδοσίας* θέλω να ρωτήσω κάτι για σένα, Πολ. Τονίζεις ότι η πλοκή εκτυλίσσεται πίσω στο 2002, γιατί όπως γράφεις χαρακτηριστικά «δεν ήθελα ο Μαύρος να γεράσει πολύ». Ποια είναι η σχέση σου με το χρόνο;

Είναι αυτό που λέγαμε πριν. Όντως, ο χρόνος είναι πολύ... (δεν βρίσκει τη λέξη) Διάβασα κάτι για το χρόνο σήμερα και σκέφτομαι να γράψω κάτι σχετικό. Στο θέατρο έχεις ένα τεράστιο πλεονέκτημα σε σχέση με το χρόνο. Έχεις, ας πούμε, μια συγκεκριμένη περίοδο χρόνου να δείξεις τις πράξεις των χαρακτήρων σου. Ίσως ο Beckett παίζει πολύ μ' αυτό. Μέσα σε πέντε λεπτά θεατρικής δράσης μπορεί να γίνουν απίστευτα πράγματα. Στο μυθιστόρημα έχεις ελευθερία. Γράφεις τριακόσιες σελίδες, πεντακόσιες, μπορεί κι εφτακόσιες. Έχεις κι εδώ χρόνο, αλλά χωρίς

ΠΟΛ ΤΖΟΝΣΤΟΝ

«Στο μυθιστόρημα παίζουμε με το χρόνο. Αλλά για ποιο λόγο παίζουμε; Επειδή υπάρχει τεράστια ανασφάλεια με το πέρασμα του χρόνου που ζούμε.»

ασφυκτική πίεση. Όμως εδώ ο χρόνος τα επηρεάζει όλα. Μια πλοκή έχει άμεση σχέση με το πέρασμα του χρόνου. Ένα επεισόδιο μπορεί να είναι, για παράδειγμα, πέντε λεπτά πραγματικού χρόνου. Ή να 'χουμε δεκαπέντε σελίδες για κάτι που έγινε μέσα σε ένα λεπτό. Γίνεται αυτό. Με τα κλασικά έργα, ο ήρωας είναι δεκαπέντε χρονών και ξαφνικά γίνεται είκοσι ενός. Στο μυθιστόρημα παίζουμε με το χρόνο. Αλλά για ποιο λόγο παίζουμε; Επειδή υπάρχει τεράστια ανασφάλεια με το πέρασμα του χρόνου που ζούμε. Αντίθετα, ένα ποίημα διαλύει το χρόνο. Αυτό είναι το καλό μ' ένα μικρό ποίημα. Η αιωνιότητα μέσα του. Αυτό με τραβάει πάρα πολύ στην ποίηση κι είναι κάτι που δεν υπάρχει τόσο πολύ στο μυθιστόρημα, ούτε στο θέατρο.

Μου κάνει εντύπωση το βιογραφικό που 'χεις αναρτήσει στην ιστοσελίδα σου. Επιλέγεις συνειδητά να μιλήσεις για την περιπέτειά σου με τον καρκίνο. Θέλει θάρρος κάτι τέτοιο. Πολλοί, δεν θα επέλεγαν να το δημοσιοποιήσουν.

Ήταν κάτι που το συζητήσαμε με τους εκδότες και διάφορους κοντινούς μου ανθρώπους, όταν είχε γίνει ήδη η πρώτη εγχείρηση, η οποία ήταν μάλλον και η πιο επικίνδυνη. Αυτή που ήταν πιο κοντά στο θάνατο. Το σκέφτηκα λίγο και είπα έπειτα «γιατί να μην το συζητήσω;» Ήταν για μένα μια εμπειρία πολύ σημαντική. Μέχρι τώρα δεν έχω γράψει ένα βιβλίο ειδικά για τον καρκίνο και αμφιβάλλω αν θα το κάνω ποτέ. Γιατί, μέχρι να πεθάνουμε, το 1/3 του πληθυσμού της κάθε χώρας θα έχει περάσει από καρκίνο. Δεν είναι κάτι πολύ περίεργο. Το να έχεις όμως περάσει τέσσερις φορές, ναι, είναι. Κάνεις εγχείρηση, αναρρώνεις, χημειοθεραπεία έπειτα. Το πρόβλημα βέβαια μπορεί να φανεί μετά, όταν φεύγει η αρρώστια, αλλά αφήνει μια πολύ κακή ψυχολογία. (Στο σημείο αυτό της συνέντευξης, μια μπάλα ξέφυγε απ' την ομάδα πιτσιρικιών που παίζουν στην πλατεία και ταρακουνά το τραπέζι μας. «Παίζουν εδώ με το γιο μου» λέει ο Πολ) Ξέρω αρκετούς συγγραφείς που μιλάνε για το θέμα. Κοίταξε, άμα γράφεις βιβλία που ανοίγουν τέτοια θέματα-ταμπού, δεν ξεκινάς έχοντας

εσύ μυστικά γι' αυτό. Δεν το θεωρώ συνεπές. Οπότε, δεν το κάνω για παράδειγμα, για διδασκαλία. Αλλά θεωρώ ότι είναι κάτι που πρέπει να το συζητήσουμε. Υπάρχουν είδη καρκίνου που άμα πας γρήγορα, θεραπεύεσαι. Έχω πει σε πολύ κόσμο, προσωπικά: «Να πας γρήγορα για εξέταση».

Κλείνοντας, θα 'θελα να ρωτήσω ποιες είναι οι αγωνίες σου σε σχέση με τα δικά σου παιδιά; Θα ήθελες να ασχοληθούν με τη συγγραφή;

Κοίταξε, η κόρη μου που είναι σχεδόν δέκα, έχει εκδηλώσει τέτοιο ενδιαφέρον. Διαβάζει μανιωδώς. Θεωρώ, όπως τονίζε κι η μάνα μου, ότι πρέπει να υπάρχει μια καριέρα, πριν τη συγγραφή. Οπότε, από αυτήν την άποψη, θέλω τα παιδιά, όχι μόνο τα δικά μου, να έχουν λάβει μια σωστή βάση απ' την Εκπαίδευση ώστε να κάνουν καριέρα. Η ζωή είναι δύσκολη. Κάνεις θυσίες. Δεν θέλω τα παιδιά μου να κάνουν τις θυσίες που έκανα εγώ.

(Διακόπτω) Μήπως αυτός λοιπόν ήταν κι ο φόβος της μητέρας σου για το δικό σου μέλλον; «Να μη γίνεις συγγραφέας, γιατί έτσι, ίσως χρειαστεί να κάνεις θυσίες, όπως ο πατέρας σου».

Ναι, ακριβώς. Νομίζω είναι κάτι παρόμοιο. Πάντως, δεν θα είχα πρόβλημα αν η κόρη μου ήθελε να γίνει συγγραφέας. Ειδικά η κόρη μου. Ο γιος μου είναι πιο μικρός, είναι οκτώ. Είναι αλλιώς. Είναι δραστήριος, είναι αγόρι. Είναι όμως πολύ έξυπνος. Θεωρώ ότι θα διαβάσει και θα είναι και δημιουργικός. Δεν έχω κανένα πρόβλημα να το κάνουν και ελπίζω να το κάνουν. Και να γράφουν ποίηση και να γράφουν κι ό,τι θέλουν. Αλλά να έχουν και μια καριέρα. Κάτι που να πληρώσει τους λογαριασμούς! Προφανώς, ελπίζουμε τα καλύτερα για τα παιδιά μας. Να πάνε στην Οξφόρδη, στο Χάρβαρντ ή όπου αλλού. Αλλά να μην τα πιέζουμε σε αυτό. Είναι κακό. Ας καταλήξουν σ' αυτό το δρόμο από μόνα τους. Με βοήθεια προφανώς από την οικογένεια, από τους φίλους κλπ. Κανείς δεν μου είπε εμένα να πάω Οξφόρδη να προσπαθήσω. Εντάξει, προφανώς ο καθηγητής μου στο σχολείο αλλά οι γονείς μου δεν μου είπαν ποτέ. Εγώ το

αποφάσισα. Δεν θα πρέπει λοιπόν να υπερπροστατεύουμε τα παιδιά και να τα κακομαθαίνουμε...

Χρήστος Θεοχαρόπουλος
θεατρολόγος-ηθοποιός

Κάπου εδώ ο κύκλος των προγραμματισμένων ερωτήσεων ολοκληρώνεται. Η συνέντευξη τελείωσε κι ακολούθησε χαλαρή συζήτηση. Μιλήσαμε για διάφορα θέματα, όπως η διγλωσσία μέσα στην οικογένεια, το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα και τη Σκωτία, η αγάπη για το σινεμά. Πριν φύγουμε απ' το καφέ, εμφανίζω στο τραπέζι ένα αντίτυπο του «Στίγματος της Προδοσίας» και ζητώ απ' τον Πολ να το υπογράψει. «Στο Χρήστο. Ευχαριστώ πολύ για τη συνεργασία. Φιλικά, Πολ. Ναύπλιο, 19/12/2015». Μάζεψα το οπτικοακουστικό υλικό και συνεχίσαμε την κουβέντα, περπατώντας μαζί, απ' την πλατεία Συντάγματος μέχρι το Πανεπιστήμιο της Θεατρολογίας. Εκεί, χωρίστηκαν οι δρόμοι μας. Ένας εγκάρδιος αποχαιρετισμός ολοκλήρωσε την υπέροχη συνάντηση. Τον ευχαρίστησα, παρακολουθώντας τον να χάνεται στο βάθος...

Αναφορές

- ¹ E.V. Rieu (1887-1972): Βρετανός εκδότης, ποιητής και συντάκτης της δημοφιλούς σειράς βιβλίων *Penguin Classics*.
- ² Robert Louis Stevenson (1850-1894): Σκωτσέζος μυθιστοριογράφος, ποιητής και δοκιμιογράφος. Διάσημο έργο του το *Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde*. Το 1888 εγκαταλείπει με την οικογένειά του το Σαν Φρανσίσκο κι εγκαθίσταται στα Σαμόα της Πολυνησίας. Αυτή η τοποθεσία τον εμπνέει για τους επόμενους και τελευταίους τίτλους βιβλίων του.
- ³ Raymond Chandler (1898-1959): Βρετανοαμερικανός μυθιστοριογράφος και σεναριογράφος.
- ⁴ Roland Barthes (1915-1980): Γάλλος θεωρητικός και κριτικός λογοτεχνίας, φιλόσοφος γλωσσολόγος και σημειολόγος.
- ⁵ Χριστίνα Ζώνιου (1974,-): Σκηνοθέτης, δραματολόγος και θεατρολόγος. Είναι υποψήφια διδάκτωρ στο ΠΤΠΕ – Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Διδάσκει ως Ειδικό Εκπαιδευτικό Προσωπικό στο Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Ναυπλίου (2015-2016).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η συνέντευξη με τον Πολ Τζόνστον κρίθηκε ως επιτυχημένη χάρη στα προσεκτικά βήματα που ακολουθήθηκαν. Επικοινωνήσαμε με τον συγγραφέα μέσω e-mail δίνοντάς του όλα τα στοιχεία που όφειλε να γνωρίζει πριν την διεξαγωγή της συνέντευξης: Τη φιλοσοφία του Συμποσίου της άνοιξης απ' το Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Ναυπλίου, ζητώντας την άδειά του για τον τρόπο καταγραφής (βίντεο και φωνητική εγγραφή), την εχεμύθεια που θα υπήρχε ως προς οτιδήποτε λεγόταν. Το ραντεβού κλείστηκε μέρα και ώρα που βόλευε πρωτίστως τον συγγραφέα και σε τοποθεσία της επιλογής του. Φτάνοντας νωρίτερα απ' το προγραμματισμένο ραντεβού, δεν επιλέξαμε να καθίσουμε κάπου πρώτοι, αλλά περιμέναμε τον ίδιο να εμφανιστεί και να ορίσει εκείνος το σημείο που ήθελε να γίνει η καταγραφή. Με χαμόγελο, προσπαθώντας να διώξουμε το αρχικό άγχος, ετοιμάσαμε τον εξοπλισμό μας. Μιλήσαμε λίγο για τη συνέντευξη και τον τρόπο διεξαγωγής της, παρουσιάζοντας το «συμβόλαιο»: Δεν θα δημοσιοποιηθεί τίποτε από αυτά που θα πούμε μεταξύ μας, αν πρώτος ο συγγραφέας δε θέλει. Ό,τι προχωρήσει προς δημοσίευση θα έχει πρώτα πάρει την άδεια και την έγκρισή του. Ο Τζόνστον φάνηκε χαλαρός, αλλά εμείς παραμείναμε αμετακίνητοι ως προς αυτό.

Η συνέντευξη πραγματοποιήθηκε σε πολύ ευχάριστο και άνετο κλίμα. Αυτό φάνηκε τόσο απ' την διάρκεια της συνάντησης (σχεδόν τέσσερις ώρες) όσο κι απ' την ουσία των απαντήσεών του. Η ποιοτική μέθοδος αποδείχθηκε η καταλληλότερη για τη συγκέντρωση πληροφοριών και στοιχείων της «καθημερινότητας» του συγγραφέα (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008). Οι ερωτήσεις που ετοιμάσαμε ήταν στοχευμένες και υπήρξαν αποτέλεσμα της έρευνάς μας (μελέτη βιβλίων, βιογραφικού, κλπ.) Η ποιοτική ημι-δομημένη συνέντευξη είναι ένα ευέλικτο και δυναμικό εργαλείο, το οποίο είναι μη κατευθυντικό, μη αυστηρά δομημένο και τυποποιημένο, με ερωτήσεις που επιδέχονται ανοιχτού τύπου απαντήσεις (Ρουμπέση, 2009). Ο ίδιος φάνηκε να ακούει με ενδιαφέρον τα ερωτήματα καθώς συχνά πριν την απάντηση σχολίαζε: «Ναι, ακριβώς αυτό» ή «αυτό είναι σωστό» ή «είναι πολύ ενδιαφέρουσα η ερώτηση αυτή». Η μελέτη, άλλωστε, δείχνει και τη σοβαρότητα που αντιμετωπίζει κάποιος τον συνεντευξιαζόμενο. Ο συνδυασμός συνέντευξης και παρατήρησης αποτελεί μια απ' τις γνωστότερες μορφές τριγωνισμού (Μάγος, 2005: 9). Ο Πολ καθόταν άνετος στην καρέκλα του. Σωματικά, δε χρειάστηκε να μετακινηθεί καθόλου, δείχνοντας ίσως αμηχανία ή άβολα με κάποιο ερώτημα. Είχαμε συνεχή βλεμματική επαφή. Επίσης, δεν ασχολήθηκε παραπάνω ο συνεντευκτής με το οπτικοακουστικό υλικό. Απ' τη στιγμή που ξεκίνησε η καταγραφή, στρέψαμε το ενδιαφέρον μας κατευθείαν επάνω στον συγγραφέα, δείχνοντάς του την απόλυτη προσήλωση μας και βοηθώντας τον ταυτόχρονα να «λησμονήσει» το γεγονός ότι

ό,τι έλεγε, καταγραφόταν. Αυτό βοήθησε στο να προχωρήσει η συνέντευξη και να γίνει μια εις βάθος συζήτηση και καταγραφή απόψεων.

Στο τέλος της συνάντησης επέμεινε να πληρώσει εκείνος το λογαριασμό στην καφετέρια που καθίσαμε, κάτι που δεν επιτρέψαμε να συμβεί (Κεδράκα, χ.η.). Στο e-mail που του στείλαμε ολόκληρη την εργασία της συνέντευξης, για άδεια δημοσίευσης και έγκριση, απάντησε στέλνοντας ελάχιστες διορθώσεις ή προσθήκες (π.χ. «συμπλήρωσε: Το δέκατο ένατο μυθιστόρημά του βγήκε στα αγγλικά τον Ιανουάριο του 2016» ή «Το *The Green Lady* θα βγει το Μάρτιο με τίτλο *Εγκλήματα Θεών*»). Το μήνυμα με τις διορθώσεις έκλεινε με το εξής: «Ευχαριστώ πάρα πολύ για την πολλή δουλειά σου εδώ, Χρήστο! Μπράβο σου!» (Johnston, προσωπική επικοινωνία, Ιανουάριος 11, 2016).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Κεδράκα, Κ. (χ.η.). Μεθοδολογία λήψης συνέντευξης. Ανακτήθηκε από <https://docs.google.com/document/d/1Ns81KOslEHm0PKruMXSgV-xe9gtye6Npp-x2KgROIbS/edit?hl=en>
- Μάγος, Κ. (2005). «Συνέντευξη ή παρατήρηση;»: Η έρευνα στη σχολική τάξη. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*. 10, σσ. 5-19. Ανακτήθηκε από <http://www.pi-schools.gr/download/publications/epitheorisi/teyxos10/005-019.pdf>
- Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε.-Α. (2008, Τόμος 4, Αριθμός 1). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*. Ανακτήθηκε από journal.openet.gr/index.php/openjournal/article/download/60/35
- Ρουμπέση, Α. (2009). *Τα νέα βιβλία των μαθηματικών του Γυμνασίου και ο τρόπος αντιμετώπισής τους από τους καθηγητές* (Διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα. Ανακτήθηκε από http://www.math.uoa.gr/me/dipl/dipl_Roubessi.Anna.pdf